IES Plurilingüe de Ames (Ames, A Coruña)

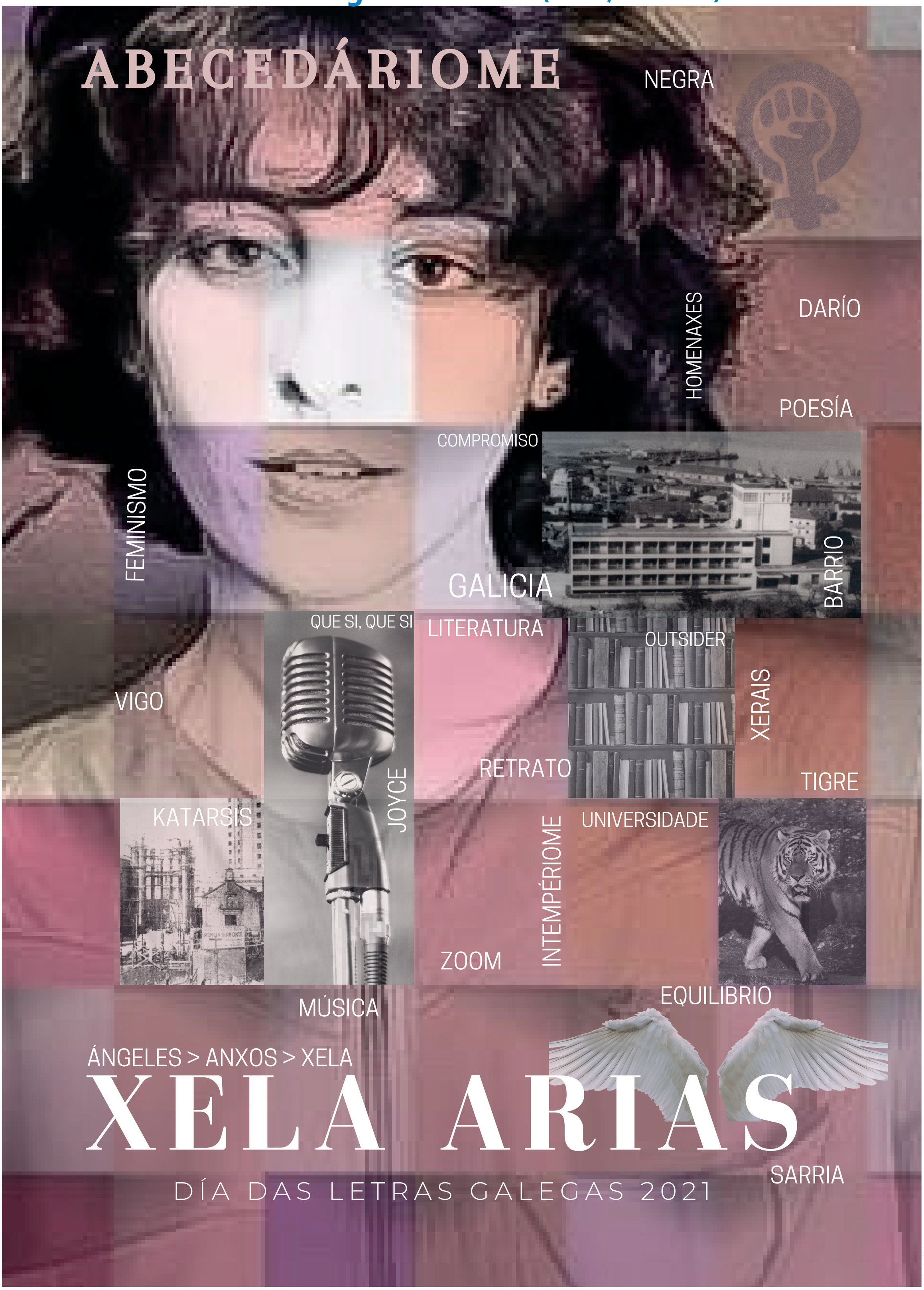

D.L.: C 618-2021

XUNTA DE GALICIA

Xacobeo 21·22

Equipos de Dinamización da Lingua Galega

FEIRACO
Alimentando un Xeito de Ser

IES Plurilingüe de Ames (Ames, A Coruña)

Ángeles >Anxos >Xela

Xela Arias tivo tres nomes oficiais ao longo da vida. A escritora nace o 4 de marzo de **1962** na Granxa de Barreiros, en Ortoá, **Sarria**, Lugo, onde era mestre seu pai. Foi a filla primoxénita de **Amparo Castaño López** e **Valentín Arias López**, inscrita no Rexistro Civil co nome de María de los Ángeles, aínda que a escritora nunca se identificou coa versión castelanizada do antropónimo. Xa en **1984**, galeguízao no Rexistro como María dos Anxos e en **1995** consegue que os xulgados admitan o nome que mellor reflicte a súa identidade: **Xela**, que era como lle chamaban no ámbito familiar desde os seis anos. Nesta teima por ser recoñecida como ela quere, amosa a súa actitude inconformista e o seu fondo compromiso coa lingua galega.

Barrio

En **1969**, ao ser destinado seu pai como mestre da escola de Sárdoma, Xela e a súa familia trasládanse a vivir a **Vigo**. Este cambio de contorno definirá xa para sempre o seu carácter e as súas escollas vitais a partir da mocidade. De adulta, cando o xornalista **Xan Carballa** lle pregunta se a súa poesía se pode definir como urbana, responde:

”Non quero crer nesa clasificación. O medio fórmanos e desde os sete anos a miña cultura é urbana, eduqueime xogando nun solar e logo de ir á escola nun arrabaldo de Vigo, seguín estudos nun centro do Calvario, que é un bairro tamén moi de cidade. Fixen vida de bairro, identifícome con ela, e resúltame moi interesante o que saia de alí. O urbao non é parte de min, senón unha circunstancia da vida.”

Sarria

Sarria (Lugo) é, na vida de Xela, a memoria primixenia da infancia, dos veráns na aldea, da estirpe familiar. Aínda que se sentía plenamente urbana, a súa historia, como a de tantas familias galegas, comeza no rural, na **Granxa Escola de Barreiros**, onde o pai exercía como mestre e onde a nena entrou en contacto directo co mundo agrario e o coñecemento da natureza. “Alí fomos moi felices”, recorda Amparo Castaño, a nai da escritora. Máis tarde, primeiro en Lugo e xa definitivamente en Vigo, Sarria seguiría a ser un espazo vital moi querido.

Xela Arias

ABECEDÁRIOME 2

Día das Letras Galegas

D.L.: C 618-2021

XUNTA DE GALICIA

Xacobeo 21·22

Equipos de Dinamización da Lingua Galega

FEIRACO
Alimentando un Xeito de Ser

IES Plurilingüe de Ames (Ames, A Coruña)

XERAIS

Grazas a Xela Arias, os *Dublineses* de James Joyce falan galego.

A comezos dos oitenta, a autora inicia unha das actividades profesionais que había manter ao longo da vida: **a tradución literaria**. Nesa decisión é probable que influíse a contorna familiar, pois o seu pai xa exercía de tradutor ao galego. Nese momento histórico, editoriais como Galaxia ou Xerais trataron de suplir as carencias do noso sistema literario mediante a tradución de grandes clásicos da literatura universal ou de obras contemporáneas que favorecesen a creación dun público lector en galego.

Xela Arias, soa ou en equipo, traduciu escritores/as de prestixio internacional desde linguas como o castelán, o francés, o inglés, o italiano ou o portugués. Todas as persoas que traballaron a carón dela destacan o seu rigor no difícil oficio da tradución literaria. Neste ámbito foi recoñecida con galardóns como o **Premio de Tradução da Sociedade de Língua Portuguesa** (1987) por *Amor de perdición,* de Camilo Castelo Branco ou o **Premio Ramón Cabanillas** (1994) pola versión en galego de *O derradeiro dos mohicanos,* de Fenimore Cooper. Postumamente, tamén recibiría o **Premio Plácido Castro** (2004) por *O Spleen de París,* de Baudelaire.

JOYCE

En 1980, Xela abandona os estudos en COU e entra a traballar como oficinista en **Edicións Xerais de Galicia**. Comezou con encargos básicos, pero axiña vai asumindo novas responsabilidades ata chegar a especializarse nos traballos de edición.

Debido ao seu rigor profesional, asume tarefas como a de correctora de estilo ou editora das coleccións **Xerais Universitaria** e **Biblioteca de Autores Galegos**. A maiores, vaise ocupar da edición da **Colección Xabarín**, que ten por obxectivo achegar os clásicos da literatura xuvenil á mocidade galega. Tamén na editorial se publicaron moitas das súas traducións, como, por exemplo, *As bruxas* de **Roald Dahl** ou *Amor de perdición* de **Camilo Castelo Branco**, entre outras.

Celia Torres Bouzas, directora de promoción da editorial Xerais, resume así a súa traxectoria na editorial: "Tanto no seu traballo de editora como de tradutora, Xela Arias destacou pola súa rigorosidade no uso do idioma galego e pola defensa dunha normativa lingüística para chegar a unha normalización no uso".

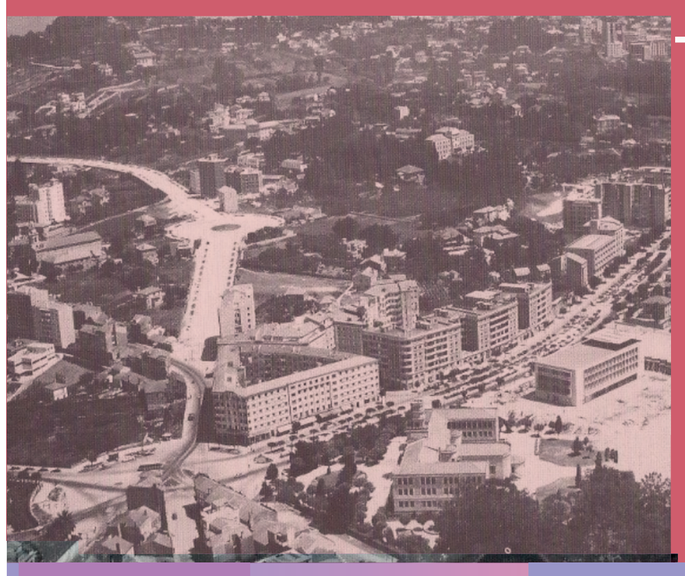

VIGO

Vigo e Xela son dúas almas xemelgas, unlla e carne.

Na década dos oitenta, durante a mocidade de Xela, a historia da cidade está marcada no ámbito político pola apertura democrática derivada da Transición, mentres que no económico padece as consecuencias da reconversión industrial que se estaba a producir en moitas áreas metropolitanas de Europa desde 1975.

Con este pano de fondo, desenvolveuse **a movida viguesa**, un movemento artístico e estético de carácter lúdico fortemente influído pola posmodernidade no que a música tivo un enorme protagonismo, cun carácter alternativo e irreverente. Destacaron grupos como **Siniestro Total, Golpes Bajos** e **Os Resentidos** de Antón Reixa; estes últimos aproximaron a cultura pop ao galego, a través de cancións cargadas de humor irónico e espírito crítico.

Xela Arias

ABECEDÁRIOME 3

Día das Letras Galegas 2021

D.L.: C 618-2021

XUNTA DE GALICIA

Xacobeo 21·22

Equipos de Dinamización da Lingua Galega

FEIRACO
Alimentando un Xeito de Ser

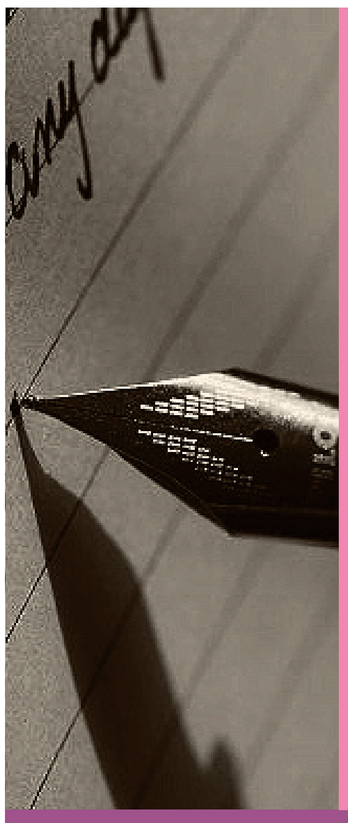

Katarsis

Tamén a principios dos oitenta Xela Arias empeza a dar a coñecer a súa poesía. Ademais de participar en numerosas edicións do **Festival de Poesía do Condado** antes de publicar o seu primeiro libro colaborou con textos soltos en revistas como ***Dorna*** ou ***Festa da Palabra Silenciada***; e tamén en suplementos de xornais como ***Faro de Vigo***, ***Diário de Notícias*** ou ***A Nosa Terra***.

Así mesmo, publicou textos poéticos nun dos medios de expresión da cultura xuvenil e urbana máis representativos daquela década: os ***fanzines*** (abreviatura de "*fan magazine*").

Sirva como exemplo a súa colaboración co poema "**Érgome**" no número 3 de ***Katarsis***. ***Método para la Excepción***, revista viguesa publicada entre 1982 e 1985.

Outsider

Xela Arias é unha ***outsider*** da poesía dos oitenta. Alguén que non encaixa nas etiquetas dos libros de texto para esa xeración. Quizais como **Lois Pereiro** ou **Luísa Castro**. Ela vai por libre, ensaia unha certa forma de malditismo xuvenil. Por iso nos seus textos non se atopan as características que a crítica lles atribúe aos poetas desa etapa: culturalismo, esteticismo formal ou uso de temáticas da tradición literaria universal expresadas cun simbolismo afastado do prosaico.

En realidade, Xela é unha artista "fóra de lugar" que se interesa máis ben pola enerxía destrutiva do *punk* que pola medida perfecta dun hendecasílabo. O único que busca na poesía son formas de expresión innovadoras e a invención dun mundo propio. E, nesa procura individual amósase moi crítica co panorama da poesía galega de finais dos oitenta, á que chega a cualificar de "reaccionaria por conformista".

Xela, *outsider*, esixente con ela mesma. Talvez por iso nunca publicou o libro inédito ***Lilí sen pistolas***. Por non compartir co público nada do que non estivese plenamente convencida.

Literatura

Xela Arias conseguiu facer da literatura "un cuarto de seu": un lugar para a indagación a través da palabra.

Quizais todo empezase na infancia, coa biblioteca da casa, ou cun exemplar de *O principiño que* lle dedicou **Manuel María** cando era nena. Quizais tamén influíu a frecuente presenza de escritoras e escritores na contorna familiar, o que estimulou a súa curiosidade intelectual desde moi nova. Logo están as lecturas que foron facendo da Xela adolescente unha escritora en potencia. No poema "**Epístola. Biografía**" (1993) ofrécenos pistas das súas preferencias lectoras durante a mocidade: "Deixara os meus estudos e traballaba, pero entre Novalis / almorzaba Rimbaud xantaba Verlaine e ceaba Baudelaire (Novoneyra ou Ferrín de aperitivo)". A esta bagaxe de poetas habería que lle engadir o diálogo intertextual que estableceu a través da tradución, que de certo tamén enriqueceu a súa cultura literaria.

Xela Arias

ABECEDÁRIOME 4

Día das Letras Galegas 2021

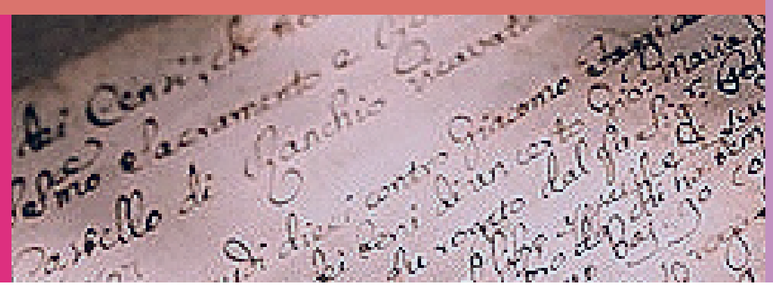

D.L.: C 618-2021

XUNTA DE GALICIA
Xacobeo 21·22
Equipos de Dinamización da Lingua Galega
FEIRACO Alimentando un Xeito de Ser

Poesía

Para Xela Arias a poesía non debe tratar da felicidade, senón dos dramas internos do ser humano. Dito doutro modo, é unha forma de expresión artística incómoda e molesta. Como lle confesa a **Ana Romaní** en **2003**, "a poesía debe indagar e cuestionar a orde das cousas".

Por tanto, para a autora escribir poesía implica indagación e cuestionamento, exploración das contradicións humanas e, sobre todo, un acto creativo de plena liberdade. Ou, como apuntou o poeta Vicente Araguas, Xela Arias achégalle á poesía galega dos oitenta "a calidade da insurxencia".

Negra

Unha das definicións máis acaídas da mirada poética de Xela Arias atopámola na voz da poeta **Ana Romaní**, que sitúa a obra da autora nunha posición de radicalidade expresiva:

"Xela Arias escolle unha posición extrema para a escritura; un lugar afastado do código preponderante, unha poética que desafía os moldes estipulados, mais tamén as pautas de corrección social e os seus mecanismos disciplinarios. A posición —que é unha declaración de intencións— está xa en ***Denuncia do equilibrio*** e formúlase de cada vez máis nítida, depurada e esixente ata ***Intempériome***, onde irradia todo o libro; de feito, toda a obra é unha declaración afirmada do lugar onde se sitúa o poema e a poeta. Esa posición é a da negritude, a do «afora», a da expulsión."

Equilibrio, denuncia do

***Denuncia do equilibrio* (Xerais, 1986)** é o primeiro poemario de Xela Arias. A intención da obra é denunciar os falsos equilibrios que o ser humano ten que aparentar dentro do marco social. Os poemas de Xela buscan a liberdade, pero ao mesmo tempo fan visibles os aspectos máis violentos da existencia.

A propia Xela contextualiza as súas intencións nunha entrevista concedida a **Montse Carneiro**: "Non me interesa falar da felicidade, iso xa se leva na cara, quero describir o que, como homes e mulleres, nos ensinaron a ocultar, todos os dramas internos que tanto nos molestan que nos denuncien".

No plano estilístico, a profesora **Carmen Blanco** indica que ***Denuncia do equilibrio*** destaca polo uso dunha linguaxe rupturista relacionada co surrealismo e o simbolismo, que recibe o influxo das vangardas.

Xela Arias
ABECEDÁRIOME 5
Día das Letras Galegas 2021

D.L.: C 618-2021

XUNTA DE GALICIA
Xacobeo 21·22
Equipos de Dinamización da Lingua Galega
FEIRACO Alimentando un Xeito de Ser

IES Plurilingüe de Ames (Ames, A Coruña)

TIGRES COMA CABALOS

***Tigres coma cabalos* (Xerais, 1990)** ofrece unha intersección de dous xéneros minoritarios que entran en diálogo artístico: os poemas de Xela e as fotografías de **Xulio Gil** (o seu compañeiro sentimental durante varios anos e pai do seu fillo **Darío**). É un libro arriscado no seu discurso sobre a irracionalidade e a incomunicación e constitúe unha obra innovadora no contexto da poesía galega do seu tempo.

Nunha análise superficial, ***Tigres coma cabalos*** foi entendido como un libro erótico debido á presenza de corpos nus en case todas as fotografías. Non obstante, o uso que se fai do corpo reflicte unha beleza baseada no desequilibrio e no contraste. O provocador deste poemario non ten que ver co erotismo, senón coa denuncia da estabilidade social e da idealización.

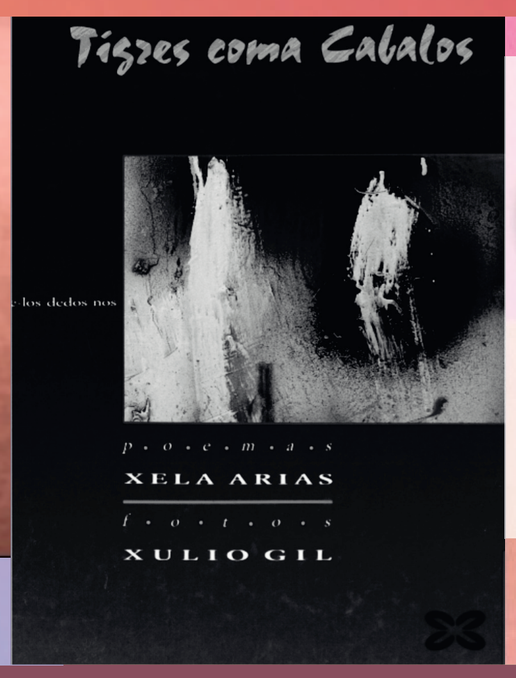

XELA ARIAS

ABECEDÁRIOME 6

Día das Letras Galegas 2021

QUE SI, QUE SI

En **1990** Xerais lanza ao mercado dous volumes de ***Contos eróticos***: un primeiro coa epígrafe de ***Eles*** e un segundo coa de ***Elas***; tratábase dunha iniciativa editorial destinada a introducir na literatura galega un subxénero literario apenas presente ata entón na nosa tradición cultural.

O relato que publica Xela Arias no volume de voces femininas titúlase **"Que si, que si"** e aparece a carón doutras historias de escritoras como **María Xosé Queizán**, **Helena Villar Janeiro**, **Margarita Ledo** ou **Luísa Castro**. A crítica literaria **Dolores Vilavedra** salienta a forza da linguaxe erótica do seu relato, a través dunha historia de desexo feminino libre de ataduras morais, no marco dunha trama que xoga con referentes relixiosos (un grupo de monxas ao estilo das primeiras películas de **Pedro Almodóvar**).

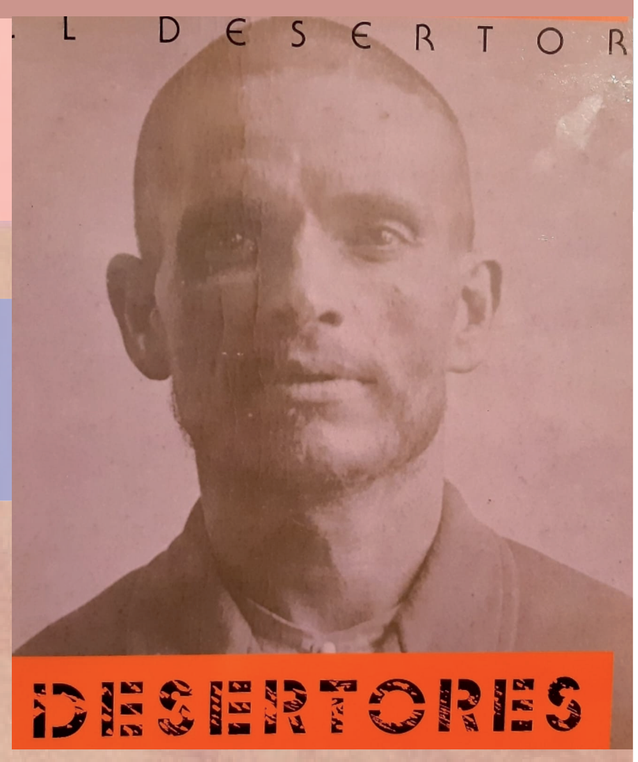

MÚSICA

Xela tamén probou sorte como letrista dun grupo de rock e *Ryhtm'n'Blues*.

En 1991 o cuarteto vigués **Desertores** publica un LP titulado ***El desertor***, editado por Discorama. Segundo a crítica musical, o grupo facturaba un rock fresco e festivo, adornado con guitarras afiadas e metais enérxicos. Xela Arias rexistra como propias as letras das seguintes cancións do álbum: "Coges el bolso", "Déjenlo caer", "Que me dejes en paz", "No soy yo", "No te volveré a buscar" e "El desertor".

Unha vez máis, Xela, colega de rockeiros, poeta urbana.

D.L.: C 618-2021

XUNTA DE GALICIA
Xacobeo 21·22
Equipos de Dinamización da Lingua Galega
FEIRACO Alimentando un Xeito de Ser

INTEMPÉRIOME

***Intempériome* (Espiral Maior, 2003)** foi o derradeiro poemario de Xela Arias, publicado no mesmo ano da súa morte. A obra presenta un eu poético exposto á intemperie, que cuestiona a realidade e interroga e reflexiona sobre esta. A propia Xela dá conta da temática nunha conversa radiofónica:

"A vida real é aquela na que un se atopa á intemperie, se fai consciente de que quere estar na intemperie precisamente para tomar as súas decisións [...]. Pero tamén por outra parte un, creo eu, polo menos unha, polo menos eu, intempériome moitas veces, revóltome, procuro darlle volta ás cousas nese posible camiño que é tamén obriga de nós como persoas, de cuestionarnos, de preguntarnos as cousas que estamos facendo."

Esta obra contén as liñas máis persoais da súa poesía e apréciase unha importante evolución da súa linguaxe, máis depurada, pero sen perder a súa esencia orixinal. Pode considerarse o libro máis radical de Xela, pola profunda exploración dun eu depurado desde a madurez expresiva.

DARÍO A DIARIO

***Darío a diario* (Xerais, 1995)**, o terceiro libro de poesía de Xela Arias, é un poemario que vai máis alá da homenaxe íntima ao seu fillo **Darío**, nado en 1994. En realidade, toda a obra é unha toma de posición consciente como nai liberada, nunha especie de desafío íntimo contra a cultura patriarcal.

Nesta obra Xela Arias ponlle voz á experiencia maternal durante os primeiros meses de crianza, centrándose nas dúbidas e expectativas que lle provoca o nacemento do seu fillo e sentando os principios da educación que desexa para o seu futuro. Uns principios que inciden no dereito de **Darío** a medrar como un ser libre, fóra da posesión e da sobreprotección; isto supón tamén defender a identidade materna, lonxe do papel de nai esquecida das súas aspiracións persoais.

Nestes poemas, a maternidade convértese nun espazo para exercer a liberdade individual e colectiva e, deste xeito, rompe os tópicos tradicionais onde a nai ficaba sometida pola sobrecarga dos coidados non compartidos. O fillo non supón un límite na vida da muller, senón unha prolongación.

XELA ARIAS

ABECEDÁRIOME 7

Día das Letras Galegas 2021

D.L.: C 618-2021

XUNTA DE GALICIA
Xacobeo 21·22
Equipos de Dinamización da Lingua Galega
FEIRACO Alimentando un Xeito de Ser

IES Plurilingüe de Ames (Ames, A Coruña)

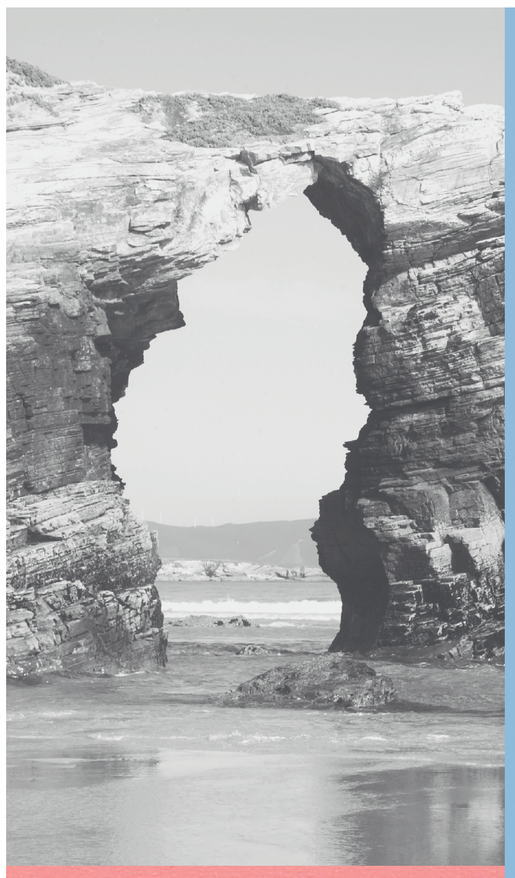

Galicia

En 1988, nunha conferencia titulada **“Paixón de militancia e escuros desertores”**, Xela Arias ofrece unha visión nada idealizada da Galicia contemporánea. Por un lado, recoñécea como unha nación histórica dotada dun idioma e dunha cultura propias que cómpre reivindicar. Pero por outro, defínea como un país caníbal, que se devora a si mesmo, incapaz de asumir os desafíos da modernidade, sen autoestima nin espírito crítico.

Porén, Xela Arias non renunciará nunca nin á defensa do país nin á da lingua. Nunha entrevista que lle concede a **Manuel Rivas** en **1990**, declara con rotundidade:

“Dáme rabia ter que dicir que son feminista. Pásame igual que co nacionalismo. Deixarei de ser unha cousa e outra cando as nacións soxulgadas non o sexan e as mulleres discriminadas non o estean.”

En definitiva, Xela séntese galega por cultura e por idioma e expresa con carraxe o desexo de soñar Galicia como un proxecto colectivo lonxe do conformismo e da submisión ao poder.

Feminismo

Xela Arias desconfiou sempre de calquera mandato colectivo que lle impedise exercer a súa liberdade creativa; así, na conferencia **“Muller e literatura”** (**1991**) afirma: “O meu compromiso está en escribir desde min. E eu son muller, miope e galega. Só cando esqueza iso deixarei de ser fiel ao feito das mulleres, das miopes e das galegas”.

Por tanto, asume que non pode escribir desde un lugar neutral, en canto ser muller escritora en Galicia implica uns condicionantes culturais e políticos que non padecen os seus compañeiros masculinos. Por iso denuncia os estereotipos de xénero que os escritores seguen a deitar na literatura do seu tempo, indignada por que “sigan facendo poemas amatorios onde eles son o lobo e elas as estáticas, doces, inútiles e estúpidas carapuchiñas desexantes de sempre”. Neste contexto, a súa obra anticipa a reivindicación do corpo feminino como un suxeito autónomo, non sometido á mirada patriarcal.

Por último, o seu compromiso feminista maniféstase tamén na participación en proxectos colectivos como ***Festa da palabra silenciada*** ou na homenaxe poética a **Rosalía de Castro** no libro-disco colectivo ***Daquelas que cantan*** **(1997)**. E se de alguén se sente próxima xeracionalmente é de escritoras coetáneas como **Ana Romaní**, **Helena de Carlos** ou **Cristal Méndez**.

Xela Arias ABECEDÁRIOME 8

Día das Letras Galegas 2021

Compromiso

Desde moza Xela Arias comprométese en todas aquelas causas sociais e políticas que considera ineludibles. A súa actitude ética resúmea **Amparo Castaño**, nai da escritora:

“As inxustizas poñíana enferma. Foi sempre unha loitadora, esa coido que é a palabra que a define mellor. Loitou polas mulleres, polo galego, pola xente sen recursos, contra a guerra de Iraq... Onde puidese facer algo, alí estaba, sempre loitando contra vento e marea. E tamén foi loitadora como profesora. Sabía facerse cargo dos rapaces rebeldes, traballaba moitísimo con eles explicándolles a vida.”

Catro acontecementos históricos expresan a postura ética de Xela Arias con certas causas sociais e políticas que tiveron enorme repercusión na historia contemporánea: **a entrada de España na OTAN, o conflito israelí-palestino, a catástrofe ecolóxica do *Prestige* e a guerra de Iraq.** Toda a vida manifestou un compromiso contrario a calquera forma de fascismo ou militarismo, partidaria da causa feminista e do ecoloxismo, disposta sempre a denunciar os abusos do poder político cando se volve inxusto e arbitrario.

D.L.: C 618-2021

XUNTA DE GALICIA
Xacobeo 21·22
Equipos de Dinamización da Lingua Galega
FEIRACO Alimentando un Xeito de Ser

Universidade

Sempre a contracorrente, Xela Arias chega á universidade nos anos noventa, despois dunha década de colaboración co proxecto editorial de Xerais. En 1991 matricúlase na **Universidade de Vigo** na carreira de Filoloxía Hispánica. Compatibiliza os estudos co labor literario e de tradución, que nunca abandonará ata o día da súa morte. Finalmente, en setembro de 1996 obtén o título de **licenciada en Filoloxía Hispánica** pola **Universidade de Santiago de Compostela**, onde tamén estuda **Filoloxía Galego-Portuguesa**.

Logo de se licenciar, a docencia vai ser a última ocupación laboral de Xela Arias, unha tarefa que emprendeu con enorme entusiasmo. Entre 1999 e 2003 foi profesora de ensino secundario de Lingua e Literatura Castelá e imparte clases en nove centros de ensino de Galicia. Entre outros, exerce a docencia no **IES de Chapela** (Redondela), no **IES A Sangriña** (A Guarda) ou no **IES Álvaro Cunqueiro** (Vigo).

USC
UNIVERSIDADE DE SANTIAGO DE COMPOSTELA

Retrato

Unha das caracterizacións máis precisas da figura de Xela Arias déixanola **Manuel Bragado**, director de Xerais durante máis de vinte anos. Esta é a súa lembranza póstuma da escritora en 2004:

"Con Xela non son obxectivo. Gustaba da súa presenza fráxil, un chisco melancólica e desvalida, que aseguraba, tras os seus ollos inmensos, unha conversa intelixente, afastada de calquera banalidade tan frecuente no mundo da cultura [...]. A mirada de Xela foi a dunha francotiradora guerrilleira e independente que anceiaba reencarnarse nun Loud Reed feminino, que escribía as letras de Desertores, nunha cidade de fronteira coma a nosa, «unha cidade revolcada» coma a Xela lle gustaba dicir, con todos os riscos que isto conleva, esculcando ao mesmo tempo os límites do pracer cos da dor."

Homenaxes

Xela Arias falece de xeito inesperado o **1 de novembro de 2003**, en Vigo, tras un infarto, con só **41 anos**. O seu pasamento provoca unha enorme conmoción no mundo cultural e literario galego e,logo da incredulidade inicial, vanse suceder os actos de recoñecemento á autora, tanto desde o ámbito cultural como desde o educativo.

Cómpre destacar, entre outras iniciativas , o libro monográfico ***Xela Arias, quedas en nós* (2004)**, o premio de tradución que leva o seu nome a partir de **2018,** o recoñecemento do **Concello de Chapela** coa biblioteca "Xela Arias" ou a homenaxe que lle dedicou en Vigo o 15 de agosto de **2019** a plataforma feminista **A Sega**, co **Día das Galegas nas Letras**.

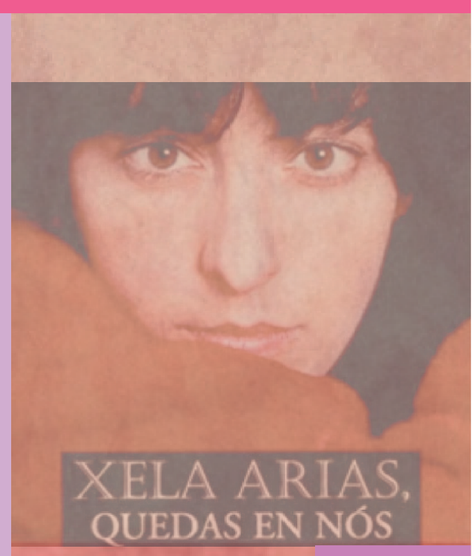

Xela Arias

ABECEDÁRIOME 9

Día das Letras Galegas 2021

D.L.: C 618-2021

XUNTA DE GALICIA

Xacobeo 21·22

Equipos de Dinamización da Lingua Galega

FEIRACO
Alimentando un Xeito de Ser

IES Plurilingüe de Ames (Ames, A Coruña)

XELA ARIAS

ABECEDÁRIOME 10

DÍA DAS LETRAS GALEGAS 2021

PARIR, APRENDO LINGUAS

E, POR CERTO E POR SEMPRE, CONTIGO A MIÑA MAIOR DIVERSIÓN.

"¡Que perder pé sería unha ambición preciosa!"

Non hai idioma abondo para recoñecérmonos.

Intempestiva,
serse intempestiva.
E domea-la furia á procura
da froita
madura.

Vencerse é cousa
de se tratar.

"Somos crueis -o amor morte antiga"

D.L.: C 618-2021

XUNTA DE GALICIA
Xacobeo 21·22
Equipos de Dinamización da Lingua Galega
FEIRACO Alimentando un Xeito de Ser